

hlapca proti dobremu plačilu iz taci h kmetijskih šol, kjer se bo umno kmetovanje, pa tudi potrebno gospodarsko zapisovanje v domačem jeziku učilo,

Marsikteri si bo lahko po tem dobro službo dobil, če ga domá po očetu gospodarstvo ne čaka. Če pa gospodarstvo po očetu prevzame ali če se na kako drugo kmetijo oženi, mu bojo pa v ti šoli pridobljene vednosti še bolj na dobro prišle.

Ali ni tedaj dobiček kmetijskih sol jasen kot beli dan?
Fid. Terpinc.

Kakó kevžeh, smolíko in pljučnico pri konjih ozdravljati.

Kevžeh, smolika in pljučnica so navadne konjske bolezni pozimi. Nadjamo se, gospodarjem vstreči, če jih nekoliko podučimo, kakó ž njimi ravnati, de bo práv.

Kevžeh je popačena beseda po nemški Kehl-sucht, v Bohinu ti bolezni tudi hčrčč pravijo, morebiti od herčanja, ki se pri bolnih konjih od težke sape sliši.

Smolíka (Drüse ali Druse), ktero sèmtertjè tudi vozgèr, žlezo imenujejo, je dobra slovenska beseda, kèr se iz predertih ognojenih bezgavk med čelustmi sokrovca, smoli enaka, cedí.

Pljučnica (Lungenentzündung) je prisad na pljučah.

Vzrok vsih téh bolezin je prehlajenje konj. Konj dobí sicer pozimi gostejši in debelejši dlako, ki mu je kožuh pozimi, vunder se lahko prehladí na več viž — če je po težkim delu ali po naglim jahanji potèn, in če po tem na mrazu ali clo na vetru pod milim nebam stati mora, — če je štala premerzla, — če je premerzle vode piti dobil.

Mladi konji so posebno kevžhu in smolíki podverženi, in čeravno ni res, de bi vsako žebè moglo to bolezin prestati, je vunder gotovo, de ga ni skorej konja, ki bi te bolezni ne bil imel.

V nekterih létinah je pa vreme samo po sebi tako, de kevžeh in smolíka, kakor kužni bolezni, konje napadate.

Prehlajenje je pa vunder poglavitni vzrok imenovanih bolezin. Vtisnite si, gospodarji! ta vzrok dobro v spomín, de varjete svoje konje prehlajenja, zakaj iz prehlajenja izvirata kevžeh in smolíka, — po tem pa postane konj lahko smerkov (rotzig), ki se ne da več ozdraviti. Po pljučnici pride lahko nagla smèrt, ali pa nedúha (Dampf), po kateri konj sicer berž ne cèrkne, pa za celi čas svojiga žívljenja hira in ni za nobeno rabo več.

Zdej poznamo vzrok téh bolezin, — na dalje moramo pa tudi poznati sedež, lastnosti in znamnja téh bolezin.

Kevžeh je bolezin nosníc in sápnika, to je, gèria, po katerim živina sòpe ali diha. Sápnik (Luft-röhre) je dolga, okrogla cev, ktera se za nosnicami začne in po celim vratu noter do pljuč seže, in se kakor drevó v 2 veji v pljučah razcepi. Po nosnicah in po sápniku se vozi vedno zrak v pljuča, kjer se njegovi obstojni deli v podobi gazov s kervijo mešajo, kri oživljajo in malin žívljenja gonijo. Kar ni za žívljenje več, pahnejo pljuča, ki so kakor meh, po sápniku nazaj.

Nosníce, sápnik in pljuča so skozi in skozi s žlezno kožo (Schleimhaut) prevlečene — in v ti žlezni koži nosníc in sápnika je sedež tiste bolezni, ktero kevžeh imenujemo. To je treba nar poprej vediti, de se vé mesto bolezni iskati in bolezin potem tudi umno ozdravljati.

Druga reč, ktera je vediti potrebna, je, de se zvè: v čim ta bolezin obstojí, ali kaj de je kevžeh?

Kevžeh je v začetku prisad (Entzündung), pri

kterim prisadu se žlezna koža nosníc in sápnika vname; ko ta prisad kake 3 ali kakih 5 dni terpi, se prevèrže v žleznjó (Schleimabsonderung), pri kateri konju iz nosníc žlez teče, ki se iz vnete žlezne kože cedí. Kèr smo pa že zgorej razložili, de je sápnik dolga cev, in kèr ni vselej celi sápnik vnet, ampak včasih le nosníce in pèrvi kos sápnika, včasih polovíca, včasih pa tudi celi sápnik noter do pljuč, tedaj vsak lahko spozná, de ni vselej ta bolezin enako huda, ampak de je različna po razširjenju prisada.

Razun razširjenja prisada je pa bolezin tudi po tem manjši ali hujši, če je prisad hujši ali manjši. Včasih je prisad zlo razširjen, pa ni hud — dostikrat pa se primeri, de je pa prisad le na majhnim prostoru, pa je silno hud.

Na razširjenje prisada se mora tedaj od ene strani, od druge pa na silnost prisada gledati. Po tem se ceni nevarnost bolezni, po tem pa se tudi ravna ozdravljanje.

Zdej véste, dragi bravci! v čim de kevžeh obstojí; to zapopasti ni treba velike učenosti.

Zdej se moramo tudi pomeniti, v čim de smolíka obstojí?

Kevžeh ali včasih le sam náhod je oče smolíke.

Smolika je prisadna otekljína tistih bezgavk, ki so med čelustmi. Te bezgavke se pa ne prisadé, ako niso posèrkale iz nosa ali iz sápnika nekoliko tiste žleze, ki se je po prisadu sèmkaj stekati jela. Iz nosa in iz sápnika grejo neizrečeno tanjke cevke, ktere sèrkalce imenujemo, k bezgavkam med čelustmi, in odložé tukaj, kar so tam posèrkale. Če je to, kar odložé, preveč, de bezgavke tega prekuhati ne morejo, — ali če jim je sicer škodljivo — po tem zbolé bezgavke, se vnamejo, in otekó, — in če se prisadna otekljína ne da pregnati, se začnejo bezgavke gnojiti, ali pa terde gerče postanejo, ktere se včasih še dajo pregnati, večidel pa ne.

Na tem pa tudi ni nič ležeče; zakaj v smolíki ali v gerčah ne tičí nevarnost bolezni — ampak v nosnicah ali sápniku.

Iz nosníc izvira tista neizrečeno huda bolezin, po kateri konji smerkavi postanejo, ne pa iz otekljíne bezgavk ali iz smolíke, ktera sama po sebi cloníc nevarnosti nima.

Nevedni ljudjé se spodtikajo le na smolíki, kèr ne vedó, de le v nosnicah in v sápniku tičí vsa nevarnost!

(Konec sledí.)

Kakó so se sedanje avstrijske dežele skupej zbrale.

(Konec.)

V létu 1422 je bil Žiga Ogerski in Česki kralj avstrijskimu vojvodu Albrethu V. dal upanje na svoje dežele, ko mu je bil namreč Žiga svojo edino hčer Elizbeto v zakon dal. Obtem času je bilo pa že zedinjeno Horvaško in Slavonsko z Ogerskim; h Českim je pa Moravsko in en kos Silezije spadalo. Albreht je bil torej tudi léta 1438 v stolnim Belim Gradu, to je v mestu takratniga kronovanja za Ogerskiga kralja, in v Pragi za Českiga kralja spoznan in kronan. Ko je bil umerl Albrehtov sin, Ladislav Posmèrtni (Posthumus) to je po očetovi smerti rojeni, sta znala deržavni namestnik Juri Podjebradski in kralj Matjaž, s perimkam Korvín, vsak za se kroni obernti; pèrvi Česko, drugi pa Ogersko; tode v boju s Turkam, v létu 1526, kjer se je bil Ogerski kralj Ljudvik pri mestu Mohači v močirje pogreznil in umerl, so bili spet Avstrijskiga vojvoda, Ferdinanda I. s Česko kraljičino Ano

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj VII.

V sredo 26. grudna (decembra) 1849.

List 52.

Ali žito žéti ali kositi?

Pri vprašanji: ali bolj nêse žito žeti ali kositi? razsodi nar več velikost zemljiša.

Gotovo je, če se žito kositi da, de se veliko manj delavcov potrebuje, in de se delo hitrejši opravi. Na velicih kmetijah in kjer so delavci dragi, gré tedaj kôsa pred sêrpam.

Pri manjših kmetijah pa, kjer gospodár s svojo družino žetev lahko opravi, kjer ni treba drazih ženice plačevati, gré pa sêrp pred kôso.

Se vé, de se ne da poleženo žito kositi, ampak žeti.

Če je pa gotovo in sploh znano, de se s kosó delo veliko hitrejši opravi, in veliko dníne prihrani, vunder še nihče ni práv na tanjko povédal, koliko znêse dobiček žitniga košenja v primeri žetve, kér se ima tudi na marsiktere druge reči gledati, kakor na izpadanja zêrnja, na ložji vezañje snopov, de ni treba požetiga žita z grabljami vkup spravljati i. t. d.

De bi tedaj razloček med košnjo in žetvijo žita natanjko zvedil, sim dal en oral ozimine reží požeti, en oral pa pokositi. Povedati moram, de je rež na obéh njivah enako stala.

Na tanjko sim vse stroške pri prvem in drugim delu prerajtal, in razloček je bil, de mi je košnja reží 27 grošev dobička več vèrgla memo žetve.

Ta dobiček že na majhnim prostoru, natanjko pre-rajtan, spričuje, de je boljši, žito kositi kakor žéti. Naj bi tudi manjši kmetíje tega popolnoma v nemar ne pušale!

Odpravljena tlaka bo marsikteriga posestnika v njegov lastni dobiček primorala, de bo dal žito kositi in ne žeti, kakor se to že v več deželah godí.

Agrikola (v Oecon. N.)

Kakó kevžeh, smolíko in pljučnico pri konjih ozdravljati.

(Konec.)

Naši bravci zdej vedó sedež kevžha, smolíke in pljučnice, in poznajo nekoliko njih naturo. Vediti pa nadalje morajo, de, če te bolezni predolgo terpé, se preveržejo v druge, ki se teško ali clo ne dajo ozdraviti. Če kevžeh in tako imenovana nedolžna smolíka (gutartige Drüse) čez 2 ali 3 tedne terpíte, greste te bolezni radi v nevarno in nalezljivo smolíko, od ktere je le ena stopnja — in konj postane smerkov (rotzig). Prasadna pljučnica pa, če se o 3 ali k večimu o 5 dnéh ne potolaži, in če se kri, ki pljuča vtopiti žuga, s pušanjem iz pljuč ne spravi, se preverže v mnoge bolezni, ki po prisadu nastopijo, kakor: pljučna terdina, pèrsna vodenica, pljučna gnjilina, černi prasad.

Zdravnik je vselej bolezni bolj vesel, če je nova in še le malo dni terpí; vstraši se je pa, če že delj časa terpí; in zakaj to? Zató kér prasad (Entzündung), če je ravno hud, se da vselej lože vkrotiti in ozdraviti, kakor njegovi nasledki.

Kakšne pa so znamenja prisada sploh?

Prasad sploh ima 5 znamenj, če ni hud, — če je pa hud, ima 6 znamenj.

1. znamenje prisada je, de je prisadni del bolj rudeč; — 2. znamenje je, de je bolj vroč; — 3. znamenje je, de je boleč; — 4. znamenje je, de je otekel, in 5. znamenje je, de prisadni del svojih natornih opravil ne opravlja takó, kakor jih v svojim zdravim stanu opravlja, postavim: oči ne vidijo, noga šepa, želodec ne kuha i. t. d.

Če prisadni del pred našimi očmi leží, je lahko te znamenja spoznati; je pa prisadni del v životu skrit, je že več zdravniške vednosti potreba, de se te znamenja razločijo in spoznajo.

Če je prasad hud, stopí k imenovanim peterim znamenjem še šesto — namreč vročnica (Fieber). Znamenja vročnice so: živina postane klaverna, žalostna: pobesi ušesa; jed ji práv ne diši; blato in voda ne gré poredama od nje; večidel nastopi mraz, po mrazu pa vročina po celim truplu ali le po nekterih krajih života, drugi so merzli, — žila bije veliko hitrejši, namesti 40krat v eni minuti bije 50, 60, 70, 80 — clo 100krat in še večkrat po sili bolezni.

Kevžeh in smolíka sta navadno brez vročnice, — pljučnica pa je vselej z vročnico sklenjena.

Kakó se spozná smolíka? — Smolíka v začetku kaže vse znamenja prisada: žlezna koža v nosnicah je čez in čez bolj rudeča in gorka, zató je tudi sapa, ki iz nosnic pride, bolj vroča, — kér žlezna koža nosnic bolj ali manj oteče, se sliši, de konj težji diha; v prvem nastopu prisada postanejo nosnice suhe in nič mu ne pride iz vnetih nosnic; kmalo pa se začne, večidel iz obéh nosnic, žleza cediti, ki je v začetku bolj redka, po tem od dné do dné bolj gosta, in večidel o 10 — 14 — 21 dnéh spet neha.

Kmalo pa, ko je začela žleza iz nosnic teči, so začele bezgavke med čelustmi prisadno otekati; bezgavke so tedaj otékale, bolj ali menj; so vroče, in boleče, takó de konj tudi ne terpí rahliga ošlatovanja. Kakih 5, 7, 10 dní je prasad v bezgavkah, po prisadu pa, če ni bilo moč otekljine razdeliti, se začno bezgavke gnojiti, se prederó ali jih zdravnik predère. Vse to samo po sebi ni nič hudiga, če sta le v nosnicah prasad in žlezljina jenjala. Če tudi kaka medčelustna bezgavka terda ostane, ne dé to konju nič; le znamenje je, de je konj smolíko prestal, ktera pa konja večkrat napasti zamore.

To so poglobitne znamenja takó imenovane nedolžne smolíke; sicer se pa tudi primeri, de včasih

konj bolj klavern postane, jésti neha, včasih pokašlja. Pa ti prikazki večidel o 3 dnéh jenjajo, če ni smolíka s kevžham sklenjena.

Smolíka pa ni vselej nedolžna in kratko terpeča, ampak dostikrat je nevarna, kužna in dolgočasna, in konj stako smolíko je že bolj ko na sredi pota, smérkov postati.

Če smolíka čez 4 tedne terpi (dostikrat pa še poprej), če prisad nosníc zgíne, in namesti prisada se v nosnícáh le posamesne rudeče pike ali lise prikažejo; — če to, kar iz obéh ali večidel le iz ene nosníce tēče, ni več enako gosta, bela ali belorumenkasta žleza, ampak zdej gosta, zdej redka, rujavkasta, zelenkasta sokrovca, včasih clo kervava in takó ojstra, de dlako in kožo na žnabljih ogloda, — takrat se vstraši! Nedolžna smolíka se je v nevarno in kužno prevérgla, — preč s takim konjem v bolnišnico, če imaš še drugih v štali!

Kevžéh je po natori bolezni smolíki enak; tode pri kevžhu seže prisad čez nosníce v sápnik, za to konj s kevžham pogostama kašlja, sápnik ga bolí, posebno če gérlo le nekoliko z roko stisneš; kmalo začne konju tudi žleza z nosníc tēči; jed se mu tudi večkrat ostudi in konj s kevžham rad glavo nekoliko pobesi ali vrat bolj naravnost in mirno derží, zató kér ga bolí. Kevžéh terpi večidel nar menj 14 dni.

Pljučnica je prisadna pljučih s hujši ali manjši vročnico, nikoli pa ni brez nje. Konj s pljučnico postane silno klavern in žalosten, glavo in vrat pobési; mirno na enim mestu, kakor perbit, stojí in se rad ne gane, kér ga sapa teží; stojí pa s sprednjima nogama saksebi ali saj eno spred postavi, de si tako persi enmalo raztegne, in pljučam, ki so s kervjo nalíte, večí prostor naredí, težko sôpe, takó de se dihanje večkrat sliši in nosníce široko odpíra, sapa je vroča; nič ali clo malo jé; pije rad zavolj vročnice; clo nič se ne vleže, ampak vedno stojí noč in dan; stermo ali žalostno gleda, očí so bolj rudečkasta, ravno take so tudi nosníce; blato gré poredkama od njega, scavnica je bolj rudečkasta, volu enaka; žila bije 50, 60, 70, 80krat ali še večkrat v eni minuti (na notrajni strani čelust nar lože žilo ošlataš in jo šteješ, če uro v roko vzameš); serce na levi strani pers se le malo ali clo nič ne čuti. Pljučni prisad terpi le 3, k večímu 5 dni, in se potem preverže, kakor smo gori rekli, v druge bolezni, ki so silno nevarne.

Takó smo razložili poglavitniši znamnja, iz kterih se imenovane bolezni spoznajo. Poznanje bolezni je prva potreba za umno ozdravljanje.

Ki bo po téh znamnjih bolezin spoznal, bo po umniga zdravnika poslal in na pomoč poklical, kér le tisti, ki se je umniga ozdravljanja učil, je v stanu tudi práv ozdravljati.

Če pa umniga zdravnika nima pri rokah, se bo naših podukov deržal, in če bo natanjko vse to razložil in storil, kar mu svetjemo, si bo v potrebi tudi pomagal.

Kakó pa te bolezni ozdravljati, nam prostor današnjih Novíc ne pripustí — torej bomo to v prvím listu prihodnjiga léta razložili.

Perva podružnica krajske kmetijske družbe je ustanovljena.

19. dan t. m. je bila v pisarnici kmetijske družbe volitev predsednika in 4 odbornikov podružnice za Ljubljansko mesto, okolico Ljubljansko in Verhniški kantón. Izvoljeni so bili:

Gosp. grof Rihard Blagay, predsednik.

Gosp. Dr. Anton Pfefferer, odbornik in predsednika namestnik.

„ Anton Galle, odbornik.

„ Jožef Bischof, „

„ Miha Ambrož, „

Nadjamo se, de bojo ti častiti gospodje v prid kmetijske družbe in naše domovíne prevzeli časne opravila njim izrožene službe.

Razun téh gospodov so nar več glasov dobili: gosp. Andrej Lenče v Laverci, gosp. Matija Petrič v Logu, gosp. Anton Podkrajšek v Ljubljani, gosp. tehant Andrej Pečár in gosp. Jarc v Medvodah.

Središni odbor c. k. kmetijske družbe v Ljubljani.

Kupčija s pijavkami.

(Kupčija s pijavkami). Razun Ogerskiga, kjer so poprej vsako léto okoli 12 milijonov pijavk vjéli in prodali, jih mende na Marskim nar več vjamejo in prodajo. Ta kupčija tudi takó malo ne vèrže, kakor bi utegnil kdo misliti. Za 10 do 15000 kóp skupijo ondašnji kupčevavci 20 do 30,000 gold., — lep denár!

Večerni natoroslovski pogovori v Ljubljanskim muzeumu.

(Konec.)

Pri iskanju je potreba pri germovih, porobkih in skalíših (Geröll, Stein und Schutthaufen) se varovati, de človeka kaka kača ne piči, ktere se po enacih krajih rade potikajo, de si miš, tičjih gnjezd, pa tudi merčesov za svoj živež íšejo. Kače so plašne, rade bežijo; če se v tacih krajih ali kotih s palico enmalo potolče ali zašumi. Kače pičijo le takrat, kader se branijo; kakor vsaka druga zver se tudi one v nevarnosti branijo in svojiga življenja varjejo. Kdor hoče pa kače, kušarje, martince ali ašerce loviti, ne sme okoren, ampak mora gibčín biti, de kaj ne skupi. Kače domovanja so kertíne, luknje v zemlji, pod skalami, v zidovjih, v germovjih, močirjih, mlakah, prekopih, in v strugah, v sončnih, kamnitnih krajih in visočinah, po hribih, gojzdi, pa tudi po skalnatih planinah noter do večniga snega dolazijo. Če hoče kdo kače in gade loviti, naj stopi v škornjah na kačji život, blizo zatívnika; glava se k tlam pritisne s palico ali klincom, po tém se z dvema perstama ali pa bolj varno z močnimi plošnjatimi klešicami (Pinzette), ali s kakim drugim precepam, za vrat tesno pri glavi dobro prime, de se nemore nazaj zviti in vgrizniti. Za rep jo popasti in hitro kviško vzdigniti, zató ni vsaki dosti gibčín, po tém takim ni tudi varno kač loviti. Vjeta kača naj se v poličnico, putrih ali kako drugo terdno posodo z vozkim vratam z repam naprej spustí in urno zamaší. Domá se dene posoda v kad, se odmaší in kader kača vùn pride, se prime z lesenimi ali plošnjatimi ognjišnimi klešami za zatívníkam, in se dene v prostorno globoko posodo, se zalije s žganjenim cvetam, in se zakrije, de ne uide, kjer pa kmáli cerkne. Kader je cerknjena, se ji emalo trebuh z nožem prebode, v život slamice ali družih tanjih cevč (Röhrchen) porine, de se žganje tudi po truplu razlije. Takó je tudi pri ribah ravhati, ako jih hočeš v žganji shraniti, ali jih v muzeum poslati. Če hočeš pa več rib poslati, moraš vsako posebej v platno zaviti in zraven nje listik položiti, na kterim je zapisano, iz ktere vode je, in kakó jo tam imenujejo. Težji je cele martince ali ašerce vjeti, zató kér se jim rep grozno rad odlomi, če se za rep popadejo. Če ni celih martincev takiga pleména dobiti, naj se šamlja (Stummel) in nje rep v žganje dene; en konec bronastiga drata v truplo in v rep porinjen, ju skupej sklène, de sta kakor cela viditi.

Martincev griz ni strupen. Če pa kteriga kača piči, in če se ne vé, ali je bila strupena ali ne, je varno